

İslami İlimler Dergisi

The Journal of Islamic Sciences

مجلة العلوم الإسلامية

OSMANLI CEZA KANUNLARINDA RÜŞVET SUÇU VE FİKHÎ ANALİZİ

THE CRIME OF BRIBERY IN THE OTTOMAN PENAL CODE AND ITS FIQHICAL ANALYSIS

MUHAMMED EMİN KIZILAY

Dr. Öğretim Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri / İslam Hukuku, ORCID ID: 0000-0002-2082-0597, e-mail: eminkizilayzade@hotmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Dili / Article Language: Türkçe / Turkish

Geliş Tarihi / Received: 01 Ocak 2024 / 01 January 2024

Kabul Tarihi / Accepted: 25 Şubat 2024 / 25 February 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Bahar 2024 / Spring 2024

Cilt / Volume: 19, **Sayı / Issue:** 1

Plagiarism / İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

<https://dergipark.org.tr/pub/islamiilimler>

Öz

İslam'ın önem atfederek korunmasını istediği birtakım değerler vardır. Bu koruma şahsi bir görevden çok kamu otoritesine ait bir ödevdir. Zira bu değerleri hedef alan suçlara yönelik yaptırımları uygulama, bazı durumlarda yeni yaptırımlar vasetme yetkisi kamu otoritesine aittir. Dolayısıyla kamu otoritesinin adil ve güvenilir bir şekilde işlemesi gerekmektedir. Otoriteye karşı güveni ve adalet hissini zedeleyen en büyük suçlardan biri rüşvettir. Tanzimat Dönemi'nde rüşvetle mücadelede kanunlaştırılmaya gidilmiş, rüşvet suçuyla ilgili çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Çalışmada Tanzimat Dönemi kanunlarında rüşvet suçuyla ilgili düzenlemeler kronolojik ve mukayeseli şekilde incelenmiştir. Öncesinde ise Osmanlı'da resmî mezhep hüviyetindeki Hanefîlik açısından rüşvet suçu ele alınmıştır. Böylelikle Hanefî fıkından son Osmanlı ceza kanununa kadar geçen süreçte rüşvet suçuna dair düzenlemelerde meydana gelen değişiklikler izlenmiştir. Sonuç itibarıyla zamanla kanun metinlerindeki fikhî terimlerin ortadan kalktığı, Batı kanun sistematiğine uygun daha teknik, kısa ve açık ifadelerle yer verildiği görülmüştür. Ayrıca rüşvet suçuyla alakalı kısa sürede birden çok ve sık aralıklarla düzenlemeler yapılması rüşvetin ne denli yaygınlaştığını ve bu suçla mücadelenin ne denli zor olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Osmanlı Hukuku, Tanzimat, Rüşvet Suçu, Ceza.

Abstract

There are some values to which Islam attaches importance. Islam wants these values to be protected. This protection is a duty of the public authority. Because the public authority has the power to impose sanctions against offences targeting these values and, in some cases, to impose new sanctions, the public authority must function fairly and reliably. Bribery is one of the biggest offences undermining trust in authority and the sense of justice. During the Tanzimāt Period, legalisation was introduced in the fight against bribery. Various regulations were made regarding the offence of bribery. In this study, the regulations related to the crime of bribery in the laws of the Tanzimāt Period are examined chronologically and comparatively. Before that, the bribery offence was examined in terms of Hanafî jurisprudence, which was the official madhhab in the Ottoman Empire. In this way, the changes in the regulations on the offence of bribery from Hanafî fiqh to the last Ottoman penal code are traced. As a result, it was observed that the fiqh terms in the legal texts disappeared over time. Following Western legal systematics, more technical, short, and clear expressions were used. In addition, the fact that there were multiple and frequent regulations on the offence of bribery in a short time showed how widespread bribery had become and how difficult it was to combat this crime.

Keywords: Islamic Law, Ottoman Law, Tanzimāt, Bribery Offence, Punishment.

Giriş

Cezaların vazedilme sebeplerinden biri suçun yöneldiği hukuki değeri korumaktır. İslam'da bizzat naslarla belirlenen ve beşerî müdahaleye kapalı olan had cezaları, İslam'ın koruma altına aldığı can, mal, din, ırz ve akla yönelik suçların karşılığıdır. Bu suçların tespiti, faillerinin yargılanması, cezaların adalet dairesinde verilmesi ise kamu otoritesinin görevidir. Kamu otoritesinin bu görevi, nazari olarak vazolunan hukuki değerlerin korunmasında yönetimin önemli bir yere sahip olduğunun göstergesidir. Nazari ilke ve normlar her ne kadar tutarlı, kavi ve makul olsa da kamu otoritesinin onları uygulamadaki zafiyeti hak ve adaletle hanel getirecektir. Yönetimin adalet dairesinde hareket etmesi, şeriatın koruduğu en temel hukuki değerlerden biridir. Yönetimin adalet sıfatına hanel getirecek fiilleri, şeriatın koruma altına aldığı hukuki değerlerin çiğnenmesine sebep olur. Bu fiillerin en ağırlarından biri de rüşvettir. İslam tarihinin birçok evresinde karşımıza çıkan rüşvet ile mücadele Hz. Peygamber dönemine kadar dayanmaktadır. Asrı saadette rüşvete örnek gösterilebilecek bazı hadiseler yaşanmış ve Hz. Peygamber bu fiili kesin bir şekilde yasaklamıştır. Hatta son dönem Osmanlı kanunlarına kadar rüşvet alanı tanımlamak için kullanılan *mürteşî*,¹ rüşvet veren için kullanılan *râşî* ve ikisine aracılık eden kişiler için kullanılan *râiş*² kelimeleri Hz. Peygamber'in ifadelerinden hareketle hukuk diline girmiştir.³

Rüşvet suçu yönetime duyulan güven duygusunu, yönetimin adaletle hükmetme kabiliyetini, disiplin ve nizamın tesisini hedef almaktadır. Bu nedenle amelî hükümleri konu edinen fıkıh kitaplarında doğrudan yargı ve idari yönetici konumundaki kadılar üzerinden ele alınmıştır. Zira yönetim, adaleti tesis etme görevini yargı ve adliye teşkilatı üzerinden gerçekleştirir. Rüşvet suçunun burada işlenmesi daha tehlikeli sonuçlara yol açacak, diğer yönetim kademelerindeki rüşvetle mücadeleyi de imkânsız hâle getirecektir. Ayrıca İslam'ın önem atfettiği değerleri koruma görevini hakimlere yüklemesi de adli rüşveti daha nazik hâle getirmektedir.⁴

Rüşvet ile ilgili hükümlere klasik fıkıh eserlerinde ve yöneticilere tavsiyelerin verildiği siyâsetnâme⁵ türü eserlerde rastlanmaktadır. 19. yüzyılda

1 Türkzâde Ziyaeddin, *Mükemmel İstilâhât-ı Kavânîn yahut Malumat-ı Kanuniyye-i Hulasası* (Dersaadet, y.y., 1313), 268.

2 Hüseyin Galip, *Kamus-ı Hukuk* (İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1305), 126; Türkzâde Ziyaeddin, *İstilâhât-ı Kavânîn*, 145.

3 Zeynüddin İbn Nüceym, *Resâilü İbn Nüceym el-İktisadiyye*, thk. Muhammed Ahmed Sirâc - Ali Cuma Muhammed (Kahire: Dârü's-Selâm, 1999), 199.

4 Saffet Köse, "İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 11 (2008), 142.

5 Coşkun Yılmaz, "Siyâsetnâme (Osmanlı Dönemi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/307.

ise Osmanlı'da devletin mücadele ettiği en önemli konulardan biri rüşvet olmuştur. Bunun en açık göstergesi Tanzimat'ın ilanıyla birlikte genel bir ceza kanunu yapılması kararlaştırılmışken konunun aciliyet ve önemine binaen bu kanundan önce rüşvetle ilgili müstakil iki kanun metni hazırlanarak yürürlüğe sokulmasıdır.⁶ Hatta doğrudan *Gülhane Hattı Hümayûnu*'nda dinen haram olan ve yönetimi zaafa uğratan sebeplerin en büyüğü rüşvetin ortadan kalkması için kanunlar yapılması gerektiği özellikle vurgulanmıştır.⁷ 1838 yılında adliye görevlileri ve diğer memurlarla ilgili iki kanun yürürlüğe girmiş, 1840 yılında ise kapsamlı bir ceza kanunu hazırlanmıştır. 1851 ve 1858 yıllarında yeni ceza kanunları yapılmıştır. Son ceza kanunu rüşvetle ilgili maddeleri bazı değişikliklere uğrayarak Osmanlı'nın tarih sahnesinden çekilişine kadar yürürlükte kalmıştır. Cumhuriyet Dönemi ceza kanunlarında da rüşvetle ilgili düzenlemeler yer almıştır. Lakin konuyu sınırlandırabilmek adına çalışmada son dönem Osmanlı kanunlarında rüşvet suçu ele alınacak ve Osmanlı'nın resmî mezhebi hüviyetindeki Hanefî fıkhı üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

İslam hukukunda rüşvet ile ilgili müstakil olarak Mehmet Ümitli'ye ait "İslam Hukukunda Rüşvet Suçu ve Hukuki Sonuçları" isimli yüksek lisans çalışmasını zikredebiliriz. Yazar rüşvet suçunu TCK ile mukayeseli olarak ele almıştır.⁸ Bir diğer çalışma Saffet Köse'ye ait "İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası" başlıklı makaledir. Yazar makalesinde rüşvetin etimolojik kökenini, insanlık tarihindeki ve özellikle İslam hukuk literatüründeki yerini detaylıca ele almıştır.⁹ Osmanlı ceza hukukunda rüşvetle ilgili en kapsamlı çalışma ise Ahmet Mumcu'ya ait Osmanlı Devleti'nde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet) isimli kitaptır. Yazar insanlık tarihinde rüşvetin yerini, Osmanlı özelinde rüşvet ve rüşvetle mücadele yöntemlerini incelemiştir.¹⁰ Yüksel Çelik ise rüşvet olgusunu Tanzimat Dönemi özelinde ele almış ve hediye ile ilişkisi üzerinden incelemiştir.¹¹ Görüldüğü kadarıyla çalışmalarda Tanzimat sonrası rüşvetle ilgili kanun ve kanun maddeleri ele alınmışsa da *Ceza Kanunnâme-i*

6 Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Osmanlı İmparatorluğunda Kadılık Kurumu ve 1838 Tarihli Tarîk-i İlmiyye'ye Dâ'ir Ceza Kânunnamesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 14/25 (1981), 142; Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010).

7 "...Şer'an menfûr olup harâbiyet-i mülkün sebab-i a'zamı olan rüşvet madde-i kerîhesinin fîmâ b'ad 'adem-i vukû'u maddesinin dahî bir kanûn-ı kavî ile te'kîdine bakılsun" Düstûr, I. Tertip, Matbaâ-i Âmire 1289, I/7.

8 Mehmet Ümitli, *İslam Hukukunda Rüşvet Suçu ve Hukuki Sonuçları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

9 Köse, "İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası".

10 Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1969).

11 Yüksel Çelik, "Tanzimat Devrinde Rüşvet-Hediye İkilemi ve Bu Alandaki Yolsuzlukları Önleme Çabaları", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 15 (2006), 26-64.

Hümâyûnu'nun 1911 tarihli tadil metnine değinilmemiştir. Ayrıca bunların fıkhî tahlilleri yapılmamıştır. Çalışmada bu boşluğu kapatmak adına Tanzimat sonrası kanun metinlerinde rüşvetle ilgili düzenlemeler kronolojik ve mukayeseli olarak ele alınacaktır. Fıkhî analizlerini yapabilmek adına öncelikle Osmanlı'nın resmî mezhebi Hanefî fıkhı açısından konu ele alınacaktır. Ayrıca konuyu sınırlandırabilmek adına rüşvet ile alakalı modern ceza hukuku ve TCK düzenlemeleri dışarıda bırakılmıştır. Rüşvetin günümüz Türk ceza öğretisi, Tanzimat kanunları ve nihayet İslam hukukuyla mukayeseli olarak ele alınması başka bir çalışmaya bırakılmıştır.

1. Fıkhî Açıdan Rüşvet

Fıkhî açıdan rüşvet, "özel hukuk alanına giren ilişkilerde bile olsa herhangi bir vazifenin ifası karşılığında elde edilen" menfaat şeklinde tanımlanmıştır.¹² Tanımda görüldüğü üzere rüşvetin anlam çerçevesi sadece ceza hukukuyla sınırlı değildir. Örneğin ric'î talakın gerçekleşmesinden sonra geri dönsün diye kadının, kocasına teklif ettiği ücret rüşvet olarak adlandırılmaktadır.¹³ Ceza hukukunun alanına giren rüşvet ise ifa edilen vazifenin kamu görevi olmasıdır. Her iki anlamda da rüşvet haksız bir kazançtır ve haramdır.¹⁴ Ayrıca rüşvet mukabilinde elde edilen şeyin para olması şart değildir. Maddi-manevi herhangi bir menfaat rüşvet olarak değerlendirilir.¹⁵

Ceza hukukuna konu olan rüşvet, klasik eserlerin Edebü'l-Kâdî kısımlarında tartışılmıştır. Bu başlık altında özellikle kadıların hediye almalarıyla ilgili detaylı açıklamalara yer verilmiştir. Hediye ve rüşvet arasındaki fark ise tarafsızlığa hanel getirecek şüphe ile ayrıştırılmaya çalışılmıştır. Hediye veren kişinin kadının yakını olması, hediye verme esnasında devam etmekte olan bir kovuşturma veya davasının olması, kadı ile yakını arasındaki hediyeleşmenin kadılık görevinden öncesine dayanıp dayanmaması gibi faktörler bu şüphenin tespitinde kullanılmıştır. Kadının tarafsızlığına şüphe düşürecek hediyenin ise beytülmale yani devlete ait olduğu kabul edilmiştir.¹⁶ Rüşvet ile alakalı kadı için geçerli olan kurallar diğer kamu çalışanları için de geçerli kabul edilmiştir.¹⁷

Görüldüğü üzere rüşvet ve hediye arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu sebeple fukahâ helal dairedeki hediyenin rüşvete dönüşme ihtimali

12 Köse, "İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası", 140.

13 Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 2/333.

14 Burhânüddîn (Burhânü's-Şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-burhânî*, thk. Abdülkerim Sami el-Cündî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 6/476.

15 Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet*, 13.

16 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/9-10; İbn Nüceym, *Resâilü İbn Nüceym*, 200.

17 Hoca Emin Efendizâde Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm* (İstanbul: Matbaatü Ebü'z-Ziya, 1330), 4/677.

li üzerinde özenle durmuştur. Zira bizzat Hz. Peygamber rüşvet anlamına gelebilecek her türlü hediye kabulünü yasaklamıştır. Bir kimsenin önceden aralarında hediyeleşme gerçekleşmeyen veya aralarında yakınlık bulunmayan bir kamu görevlisine hediye vermesinin, ileriye dönük potansiyel bir haksızlığın doğmasına zemin hazırlayacağı kabul edilmektedir.¹⁸ Dolayısıyla hediye almak mendup olmasına rağmen kadı, vali gibi kamu çalışanlarının önceden hediye almadığı kişilerden veya akrabası olmayanlardan hediye alması rüşvet sayılmış, bundan uzak durmaları istenmiştir. Klasik eserlerde “hediye kapıdan girince emanetin (güvenilirlik) pencereden çıkacağı” ifade edilmiştir.¹⁹ Hediye, verene karşı bir ülfet ve muhabbetin oluşmasına, bu da kamu görevlisinin tarafsız davranmamasına, nihayetinde halk nezdinde töhmet altında kalmasına ve güvenilirliğinin yok olmasına sebep olacaktır.²⁰

Sonuç olarak hediye ve rüşvet arasındaki ayrım her iki tarafın menfaat beklentisinde olup olmamasında ortaya çıkmaktadır. Zira kamu görevlisi görevi gereği yapması gereken iş için menfaat elde edebileceği gibi haksız bir talebi yerine getirerek de menfaat elde edebilir. Bu son durumda her iki taraf haksız bir menfaat elde etmektedir.²¹ Akrabası olmayan ve önceden hediye alışverişinde bulunmadığı bir kamu görevlisine hediye vermek, geleceğe yönelik bir menfaat temininin göstergesi kabul edilir. Örneğin Ebû Hüreyre’ye verdiği bir görev sonrasında elinde bir malla geldiğini gören Hz. Ömer, bunun hediye olduğunu öğrendiğinde Ebû Hüreyre’yi sert bir dille uyardı ve “evinde otursaydın bu hediye sana gelir miydi” diye sormuş, elindeki malı alarak beytülmalde koymuştur.²² Buradan da anlaşıldığı üzere Ebû Hüreyre’nin amacı aksi olsa da hediye verenlerin gayesi bir menfaat elde etmektir.

Rüşvet suçunun tespiti hâlinde birtakım hukuki sonuçlar doğmaktadır. Bunlardan ilki suça mukabil verilecek cezadır. Rüşvet suçu, tazir gerektiren suçlardan olduğu için kamu otoritesi siyaset yetkisi kapsamında suçun failine hapis, dayak ve teşhir gibi birbirinden farklı cezalar verebilir ve bu cezaları dönem ve şartlara göre değiştirebilir.²³ Rüşvetin, alana mahsus birtakım

18 Köse, “İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası”, 156-157.

19 “إذا دخلت الهدية من الباب خرجت الأمانة من الكوة” Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsûṭ* (Beyrut: Dârü'l-Marife, 1993), 16/82; Zeynüddin İbn Nüceym, *Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik (Tekmiletü Tûrî ve Minhatü'l-hâlik ile Birlikte)* (Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 6/305.

20 Ali Bardakoğlu, “Hediye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/152-153.

21 İbn Nüceym, *Bahrü'r-râik*, 6/285; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2013), 8/20.

22 Serahsî, *el-Mebsûṭ*, 16/82; Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî, *el-İnâye (el-Hidâye ile birlikte)* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 271; Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn el-Aynî, *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 9/21.

23 İbn Nüceym, *Resâilü İbn Nüceym*, 203,205.

sonuçları da vardır. Örneğin klasik literatürde rüşvet alan kadının verdiği hükümlerin geçersiz olacağı ve azledileceği, rüşvet ile kadılık makamına atanan kişilerin verdikleri hükümlerin geçersiz olacağı ifade edilmiştir.²⁴ Lakin kişinin pişman olması durumunda göreve iade edilebileceği kabul edilmiştir.²⁵

Rüşvet suçu birden fazla faili olabilen bir suçtur ve cezai yaptırım da ona göre belirlenmektedir. Bununla birlikte zulümden kurtulmak, kendisine ait bir hakkı elde etmek ve zararı defetmek maksadıyla verilen şeyler rüşvet sayılmamış ve bunlar birer hukuka uygunluk sebebi addedilerek faillerinin diyanî ve hukuki açıdan sorumlu olmayacağı kabul edilmiştir. Fakat haksız menfaat sağlayan kişi (mürteşî) için aynı durum söz konusu değildir.²⁶ Rüşvet suçunun hukuki sonuçlarından biri, çıkar sağlama karşılığında elde edilen menfaatin aynı bir mal olması durumunda ortaya çıkar. Bu malın mülkiyeti kime aittir? Ali Haydar Efendi (öl. 1935) rüşvet olarak verilen malı gasp malına kıyas etmekte ve Mecelle'nin konu ile alakalı 890 ve 891. maddelerine atıf yapmaktadır.²⁷ Buna göre rüşvet olarak verilen mal, verenin mülkiyetinden çıkmamaktadır. Rüşvet veren kişi biliniyorsa ve mal mevcut ise aynen iade olunur. Aksi takdirde misli ise misliyle değilse kıymetiyle tazmin edilmesi gerekir. Şayet rüşvet veren kişi bulunamazsa bu mal lukata hükmündedir ve devlet hazinesine devredilir.²⁸

Rüşvet suçu hem şahıs hem de kamu hakkını ihlal edebilen bir suçtur. Kişilerin haklarından mahrum kalmasına, birtakım zarara uğramalarına sebep olmasının yanında rüşvet suçunun asıl mağduru devlet ve kamu düzenidir. Rüşvetin cezalandırılmasındaki maksat kamu otoritesine duyulan güvenin korunması ve gereken disiplinin sağlanmasıdır. Böylece toplumun fesadına mâni olmak hedeflenmektedir. Cezalandırmada ise İslam, kamu otoritesini

24 Alâuddin Ebu'l-Hasan Ali Trablusî, *Mu'înu'l-hükkâm fimâ yeteraddedi beyne'l-hasmeyn mine'l-ahkâm* (Beyrut: Dârü'l-Fıkr, ts.), 9; İbn Nüceym, *Bahrü'r-râik*, 6/284.

25 Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Damad Efendi, *Mecmau'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, ts.), 2:152; Köse, "İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası", 153.

26 İbn Nüceym, *Bahrü'r-râik*, 6/285; Sadruddin Ali b. Ali İbn Ebü'l-İz, *et-Tenbîh alâ müşkilâti'l-hidâye*, thk. Enver Salih (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd Nâşirün, 2003), 5/576; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1992), 5/362.

27 "Mal-ı mağsûb aynen mevcut ise mekân-ı gasbda sahibine red ve teslimi lazımdır. Ve sahibi başka beldede gâsıba tesâdüf edip de mal-ı mağsûb dahi yanında olduğu hâlde sahibi dilerse malını orada istirdâd eyler. Eğer mekân-ı gasbda teslimini isterse meûnet-i reddi ve masârif-ı nakliyyesi gâsıb üzerinedir." Mecelle, md. 890; Mal-ı mağsûbu gâsıb istihlâk ettikde dâmin olması lazım geldiği gibi gerek onun teaddîsi ile ve gerek bilâ-teaddî telef ya zayi olduğu takdirde dahi dâmin olur. Şöyle ki, kıyemiyâtan ise zaman ve mekân-ı gasbdaki kıymetini ve misliyatdan mislini vermesi lazım gelir." Mecelle, md. 891. Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, 2/772, 780-781, 4/678.

28 İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/362.

yetkili kılmıştır. Rüşvet suçunun doğrudan naslarda belirlenmemesi İslam'ın "evrensellik ve süreklilik özelliğinin tabii bir sonucudur". Bu nedenle naslarda rüşvet ile ilgili düzenlemelerin modern kanun tekniğinde olduğu şekliyle yer almaması "dinamik bir hukuk oluşturma politikasının tezahürüdür."²⁹

Rüşvet, tarihte İslam toplumlarının da son derece muzdarip olduğu bir suçtur. Tanzimat'a giden sürece tanıklık eden Osmanlı dönemi Şam ulemasından ve son dönem Hanefî âlimlerinden İbn Âbidîn'in (öl. 1252/1836) kendi dönemine dair aktardıkları dikkat çekicidir. Döneminin kadı ve hakimlerden yakınlıkla Hz. Peygamber'in şeriatına sadece sözde ve görünüşte uyduklarını aktarır. Hatta gelir elde etmek için bir şeyler almalarına sultanın izin verdiği dair yanlış bir zan içinde olduklarını belirtir. Dahası kendi dönemindeki bazı kadıların, hüküm verirken birtakım şeyler almanın caiz olduğu yönünde Ebüssuûd'a (öl. 982/1574) ait bir fetvayı dillendirdiklerini ancak bunun ona atılan bir iftira olduğunu da ekler.³⁰ Onun bu ifadeleri, Osmanlı adli yapısındaki rüşvet olaylarının ne safhaya geldiğini görmemiz açısından son derece önemlidir.

2. Tanzimat Kanunlarında Rüşvet

Rüşvet Osmanlı'da büyük bir sorun hâline gelmiş ve yönetim bu sorunun çözümü için çeşitli adımlar atmıştır. İbn Âbidîn'in yakındığı bu durum vefatından birkaç sene sonra 3 Kasım 1839'da ilan edilen *Gülhane Hattı Hümayûnu*'nda, devleti zaafa uğratan şeylerin en ağırları olarak nitelendirilmiş ve caydırıcı hükümler içeren yeni ve kapsamlı kanunlarla rüşvetin ortadan kaldırılması gerektiği açıkça vurgulanmıştır: "...Şer'an menfûr olup harâbiyet-i mülkün sebeb-i a'zamı olan rüşvet madde-i kerîhesinin fîmâ b'ad 'adem-i vukû'u maddesinin dahî bir kanûn-ı kavî ile te'kîdine bakılsun."³¹

Dönemin en büyük sıkıntılarının biri, her ne kadar nazari olarak çerçevesi çizilmiş olsa da hediyein kapsamı ve rüşvet ile ayırt edilememesidir. O dönemde devlet kademesinde "pişkeş, câize, 'avâid, dest-âvîz, bohça, bohça bâhâ, hediye, hediye-bâhâ, kır hediyesi, tekaddüme, tuhfe-i hicâzî" adı altında birçok hediye alınıp verilmektedir. Hatta bu hediyelerden bazıları bir nevi resmî ödeme, vergi statüsü kazanarak mutat hâle gelmiş uygulamalardır. Dolayısıyla rüşveti hediyeyle ayırt etmek ve onunla mücadele etmek bürokrasinin işleyişini de yenilemeyi beraberinde getirdiğinden son derece meşakkatli olmuştur.³²

29 Köse, "İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası", 152.

30 İbn Âbidîn, *Reddî'l-muhtâr*, 5/362.

31 Düstûr, I. Tertip, Matbaâ-i Âmire 1289, 1/7.

32 Çelik, "Tanzimat Devrinde Rüşvet-Hediye İkilemi", 26-27, 45.

2.1. 1838 Tarihli *Tarîk-i İlmiyye Dâir Cezâ Kânûnnâme-i Hümayûnu*

Tanzimat Fermanı'nda rüşvetle mücadeleyle yönelik yeni kanunlar yapımına işaret edilmesinin sebebi fermanın yayınlandığı esnada hâlihazırda rüşvetle ilgili iki kanun metninin yürürlükte olmasıdır. Ferman'dan bir sene kadar önce Mayıs 1838'de (1254) *Tarîk-i İlmiyye Dâir Cezâ Kânûnnâme-i Hümayûnu* isminde bir kanun yapılmıştır.³³ Kanunun yapıldığı tarihte henüz yargı reformu gerçekleşmemiş ve mahkemeler kadıların riyasetinde faaliyet yürütmektedir. Kadılar ise ilmiye sınıfı içerisinde yetişmektedir. İlgili kanunda da hediye ve rüşvet ile kadılık vazifesine atananlar ve görevdeyken rüşvet alanlar için gereken yaptırımlara yer verilmiştir.³⁴

Buna göre resmî olarak almaları meşru olan ödemeler haricinde herhangi bir menfaat temin edenler durumlarına göre önce uyarı alacaklardır. Uyarıya rağmen devam etmeleri hâlinde ise hacir altına alınırlar. Burada bahsedilen suç fiili doğrudan rüşvet almaktan ziyade halktan gereğinden fazla vergi toplamak veya haksız yere çeşitli ödemeler almaktır. Kanunun devam eden kısmında kadılık kurumundaki herhangi bir memurun rüşvet aldığı sabit olduğunda rüşvet olarak alınan şeyin geri verileceği ve somut olaya göre rüşvet alana tazir cezası uygulanacağı kabul edilmiştir. Hatta Anadolu ve Rumeli kazaskerlerinin çeşitli kadılık makamlarına rüşvetle atama yaptıkları tespit edildiğinde atamanın iptal edileceği ve her iki tarafa da tazir cezası uygulanacağı kanunlaştırılmıştır.³⁵

Kanun metnine bakıldığında konuyla alakalı hükümlerin toplandığı ve farklı paragraflarda çeşitli hükümlere yer verildiği görülür. Paragraflara madde numarası verilmediği gibi bazı paragraflar ceza hukuku normundan ziyade kadılık atamaları ve benzeri konulardaki düzenlemeleri içermektedir. Ayrıca suçlara karşılık öngörülen yaptırımlar tam olarak tayin edilmemiştir. Örneğin rüşvet alanlara yönelik genel olarak tazir cezası uygulanacağı ifade edilmiş, bunun ne veçhile uygulanacağı belirtilmemiştir. Rüşvet suçunun sabit olması hâlinde rüşvet olarak verilen şeyin sahibine iadesi, suçlulara tazir cezası öngörülmesi ve rüşvet ile bir makama atananlara görevden el çektirilmesi klasik Hanefî nazariyesine uygundur. Bu hâliyle metin, klasik Hanefî

33 Çelik, "Tanzimat Devrinde Rüşvet-Hediye İkilemi", 42.

34 Kanunun tam metni için bk. Çadırcı, "Tarîk-i İlmiyye'ye Dâ'ir Ceza Kânunnamesi", 148-155.

35 "Ulemâ-yı kirâmın merâtib-ı mütefavitesinden hizmet-i ibadullahta bulunan zevat-ı fezâil-i simatın rüyetine memur oldukları hizmetlerinde umur-ı ibada zarûrât-ı beşeriye ve amal-ı şeriyelerinden gayrı bir şeyi takdim ve tercih eyledikleri mütehakkık olur ise hallerine göre tenbihât-ı lâyıkalılarıyla tenbih olup mütenebbih olmadıkları halde hacir olunalar. Büyük küçük her kim olursa olsun hükumât-ı şeriyede bulunanlar ... ahz-ı rüşvete cesaret eyledikleri bade't-tahakkuk mehuzları olan şey red ile kendileri icabına göre tazir olunalar." Çadırcı, "Tarîk-i İlmiyye'ye Dâ'ir Ceza Kânunnamesi", 149.

nazariyesinden ilgili konuların özet şekilde toplanmış ve birtakım yönetmeliklerin eklenmiş hâli niteliğinde olup Batı tarzı kanun metni olmasa da bu yolda atılmış bir adım hüviyetindedir.

2.2. 1838 Tarihli *Memûrîne Mahsûs Cezâ Kânûnnâme-i Hümayûnu*

1838 yılında ilmiye sınıfı için yapılan ceza kanunuyla birlikte diğer memurlar için *Memûrîne Mahsûs Cezâ Kânûnnâme-i Hümayûnu* isimli ayrı bir ceza kanunu yapılmıştır.³⁶ Kanunda ilk olarak hukuken ve aklen kınanan rüşvetin şer'-i şerife göre tamamen memnu olduğu vurgulanmıştır. Devletin en üst rütbesinden en alt rütbedeki memuruna kadar herhangi birinin rüşvet aldığı sabit olduğunda, devlet ve milletin zararına olduğu tespit edilirse failin bulunduğu rütbeden daha aşağı bir rütbeye düşürülmesi öngörülmüştür. Ayrıca rüşvet olarak aldığı akçe kendisinden geri alınıp beytülmale verilir. Bu, rüşvet verene yönelik bir yaptırım olup kanun metninde de açıkça belirtilmiştir.³⁷ Kanunda memur olmayan kişilere yönelik yaptırımlara da yer verilmiştir. Buna göre kamu görevi olmayan şahıstan rüşvet olarak aldığı şey geri alınır ve tazir cezası (görevden alınma ve teşhir) uygulanır. Rüşvet veren kişilere de rüşvet alanla aynı muamelenin uygulanacağı, bu kişilerin memur olmamaları durumunda tazir cezası alacakları kanunlaştırılmıştır. Fakat bir kimsenin kendisine tasallut eden kişiden kurtulmak kastiyla rüşvet vermeye mecbur kalması, bir nevi Türk hukukundaki hukuka uygunluk sebebi kapsamında değerlendirilmiştir. Bu durumda rüşvet alan için cezai yaptırım öngörülürken rüşvet verenin affedileceği ve rüşvet olarak verilen şeyin kendisine iade edileceği kabul edilmiştir.³⁸

İlgili kanun metninin dili son derece ağdalıdır. İhtiva ettiği normlar ise karmaşık ve madde numarası olmadan sıralanmıştır. Bu açıdan kanun uygulayıcıları için son derece zor bir metin olduğu açıktır. Fakat kanunlaştırma çalışmalarının yeni yeni başladığı bir dönemde kaleme alınmış olması ve katedilecek yolda bir girizgâh hüviyetine sahip olması açısından önemlidir. Metin daha çok ferman üslubunu andırmaktadır. Kanunun rüşvet ile ilgili hükümleri ise genel olarak klasik Hanefî nazariyesine uygundur. Örneğin zararı defetmek bir hukuka uygunluk sebebi olarak telakki edilmiş ve bunun için cezai yaptırım öngörülmemiştir. Bazı hususlarda şeriatın kamu otoritesine tazir gerektiren suçlar ve bunlara yönelik cezalarda değişiklik yapma yetkisine dayanılarak birtakım değişiklikler yapılmıştır. Örneğin nazariyede rüşvet olarak verilen malın mülkiyeti verene ait olduğundan ona iade edil-

36 Mezkûr kanunun transkripsiyon metni için bk. Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, 295-301.

37 "...aldığı rüşvet akçesi istirdad ve râşîye verilmeyüb zecren lehu hazine-i beytü'l-mâle vaz' oluna." Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, 297.

38 Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, 297.

mesi gerektiği ifade edilirken kanun metninde bunun beytülmale konulacağı kararlaştırılmıştır. Dikkatle bakıldığında kanun metninde rüşvet malının mülkiyetinin nazariyede olduğu gibi rüşvet verene ait olduğu kabul edilmiş fakat cezai bir yaptırım olarak bu meblağa devlet tarafından el konulacağı ifade edilmiştir. Kamu otoritesinin böylesi bir ceza vazetmesi bazı çalışmalarda zikredildiği gibi “İslam hukukundan bir sapma” değildir.³⁹ Böylesi bir yorum fıkıh ilmine yeterince vakıf olmamanın bir göstergesidir. Şu kadarı ifade edilebilir ki kanunda rüşvet aldığı kesinleşen memura, nazariyedeki şekliyle sadece rütbe düşürme cezası uygulanması, dönemin şartları göz önüne alındığında caydırıcı olmaktan uzak bir yaptırımdır. Kamu otoritesinin şeriatın kendisine tanıdığı yetkiyi kullanarak bu cezayı ağırlaştırması daha isabetli bir tercih olabilirdi. Ayrıca rüşvetin sabit olduktan sonra devlet ve millete zarar verecek şekilde gerçekleşmesi gerektiği yönündeki kayıt, suç fiilinin kapsamını daraltmakta ve kanunu suiistimal edilebilir hâle getirmektedir.

2.3. 1840 Tarihli Ceza Kanunu

Tanzimat Fermanı'nda rüşvet ile mücadelede içine alan ceza kanunu yapılmasına dair niyetin sonucu olarak Tanzimat'ın ilanından bir sene kadar sonra 1256/1840 tarihinde bir ceza kanunu yürürlüğe girmiştir. Rüşvet başta olmak üzere memur ve yargı mensuplarıyla ilgili düzenlemelerin yer aldığı kanun, önceki iki kanundan farklı olarak diğer suçları da ihtiva eden daha geniş ve teknik bir kanun metnidir. Bununla birlikte ulaşılmak istenen Batılı kanun tekniği açısından da zayıf bulunmaktadır.⁴⁰

Kanunun beşinci faslı, rüşvet ve hediye ile ilgili hükümleri havidir. Faslın birinci maddesinde her sınıftan devlet âmir ve memurlarına yeterli maaş tahsis edildiği için rüşvet sayılacak hediyelerin alınması yasaklanmıştır. İkinci maddede rüşvet olarak alınan şeyin müsadere edilerek beytülmale koyulacağı, rüşvet alan kişinin memur olması hâlinde rütbelerinin sökülerek azledileceği ve bir daha kamu hizmetine alınamayacağı, üç sene de küreğe konulacağı kanunlaştırılmıştır. Bir sonraki maddede rüşvet alan failin memur olmaması hâlinde gelecekte kamu hizmetine alınamayacağı ve üç sene küreğe konulacağı beyan edilmiştir. Dördüncü maddede rüşvet verenlerin de alanlarla aynı hükümlere tabi oldukları kanunlaştırılmıştır. Beşinci maddede icbar hukuka uygunluk sebebi olarak kabul edilmiş ve bu durumda rüşvetin, verene iade edileceği ifade edilmiştir. Lakin bir nevi zaman aşımı süresi konularak icbar altında rüşvet veren kişinin durumu yetkili mercilere belirli bir sürede ihbar etmesi şart koşulmuştur. Zamanında ihbar etmeyen

39 Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet*, 276.

40 Mehmet Gayretli, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kanunlaştırma Çalışmaları* (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2015), 212.

kişiler için ise bir sene sürgün cezası öngörülmüştür. Meşru sınırlar içinde alınabilecek hediyelerin de mutlaka irâde-i seniyyeye bağlı olarak alınması kanunlaştırılmıştır.⁴¹

1840 tarihli ceza kanunu önceki iki kanun metnine nazaran günümüz kanun tekniğine daha yakındır. Ağdalı ve ağır bir dil yerine daha net ifadelerle yer verilmiş ve maddeler numaralandırılarak sıralanmıştır. Ayrıca maddeler sadece birer kanun metni olmanın yanında ferman özelliği taşımaktadır. Örneğin faslın ilk maddesinde rüşvet fiilinin cezasından önce bu suça cesaret edilmemesi emredilmiştir: "...bu fiil-i mekrûha cesaret olunamaya".

Tanzimat Fermanı'nın metninde vurgulanan daha kavi kanunlar yapılması isteği, rüşvet suçuna yönelik cezaların bir hayli ağırlaştırılmasıyla neticelenmiştir. Önceki metinlerde rütbenin düşürülmesi veya rüşvet malının müsadere edilmesi gibi hâlihazırda nazariyede bulunan yaptırımlara yer verilirken 1840 tarihli kanunda doğrudan memuriyetten azil ve müebbet memuriyetten men cezaları getirilmiştir. Dahası kamu otoritesi siyaseten ceza vazetme yetkisini kullanıp çok daha ağır bir yaptırım olarak muvakkat kürek cezası öngörmüştür.⁴² Hanefî fıkına ve önceki kanun metinlerine paralel olarak icbar hukuka uygunluk sebebi sayılmış fakat sınırları daraltılarak mağdurun belirli bir süre içerisinde ihbarda bulunması şart koşulmuştur. Lakin bu sürenin ne kadar olduğu belirtilmediğinden bunun hâlihazırda uygulamaya göre belirlenmesi istenmiş olabilir.

Görüldüğü kadarıyla ceza kanununda rüşvet ile ilgili yapılan düzenlemeler yeterince başarılı olamamış, rüşvet olayları hediye kisvesi altında varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Devlet idaresi bu durumdan son derece rahatsız olup sorunun çözümü için 1850 yılında çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Düzenleme kapsamında rüşvet ve ona benzeyen hediyelerin alınmayacağına dair tüm memurlardan yemin edilmesi (tahlîf usul-i hayriyesi) istenmiş ve yemin metinleri hazırlanmıştır.⁴³

2.4. 1851 Tarihli *Kanun-ı Cedîd*

1840 tarihli kanun metni birçok noktada yetersiz kalınca yeni bir kanunun hazırlanması gündeme gelmiştir. Özellikle muhafazakâr kesimin eleştirileri sonucu fikhî istilahlara da yer verilen yeni bir kanun metni hazırlanmış ve 1851 yılında *Kanun-ı Cedîd* adıyla yürürlüğe girmiştir. 1851 tarihli kanun

41 Ahmet Akgündüz, *Ceza Kanunnâme-i Humâyûnu (Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı İçerisinde)* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1986), 814-815.

42 "Osmanlı donanmasının insan gücünü karşılamak üzere XVI. yüzyılda ihdas edilen bir ceza." Mehmet İpşirli, "Kürek Cezası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/112.

43 Yemin metinleri için bk. Osmanlı Arşivi (BOA), *İrade Meclis-i Vâlâ [İ.MVL]*, No. 160/1-5, Gömlek No. 4612.

metni sistem ve hükümler açısından önceki kanundan farklı bir içeriğe sahip değildir.⁴⁴ Kanunun üçüncü faslında rüşvet ve hediye ile ilgili hükümlere yer verilmiştir.

Kanunun üçüncü fasıl ikinci maddesinde devlet memurlarının kendilerine tayin olunan maaştan başka bir ücret almalarının caiz olmadığı belirtilmiştir. Maddeye göre bunu yapanlar hangi yüksek rütbede bulunursa bulunsun alenen muhakeme olunarak suç sabit olduktan sonra rüşvet olarak aldığı şeye el konulur. Şayet parası yoksa, rüşvet olarak aldığı miktar değerinde mal ve emlaki müsadere edilir. Bir daha devlet görevi almamak üzere rütbe düşürme, sürgün, kürek benzeri cezalar verilir. Failin ahvali ve suçun ağırlığı dikkate alınarak bu yaptırımlardan biri veya hepsi uygulanır. Sekizinci maddede irtişanın şeran ve kanunen kötü bir iş olmakla birlikte bu kerih fiile kimse tarafından cesaret olunmaması istenmiştir. Madde hükmünce rüşvet olarak alınanlara el konularak bunlar beytülmale devredilir. Şayet rüşvet alan devlet memuru ise müebbeden kamu görevine alınmamak üzere rütbesi sökülerek görevinden azl ve ihraç edilir. Sonrasında ise ahvaline göre şahıs tedip edilir. Şayet kişi memur değilse müebbeden kamu görevine alınmaz ve ahvaline göre tedip olunur. Dokuzuncu madde ise rüşvet veren için de rüşvet alan hakkındaki yaptırımların aynen icra edileceği kanunlaştırılmıştır. Fakat korkutma ve icbar ile rüşvet vermişse verdiği şeyin kendisine iade edileceği kabul edilmiştir.

Kanun-ı Cedîd sade bir dille kaleme alınmıştır. Önceki kanun metniyle hemen hemen aynı hükümleri havidir. Fakat 1840 tarihli kanunda konu daha sistematik bir şekilde ele alınmışken *Kanun-ı Cedîd*'de rüşvet ile ilgili hükümler memurların görev ve sorumluluklarına dair yönetmelik hüviyetine sahip maddeler arasına sıkıştırılmıştır. Maddelerin birden çok normu birlikte ihtiva etmesi, kanunun uygulanmasında yargı makamlarının işini zorlaştıracak bir etkidir. Bununla birlikte bir önceki kanunda olduğu gibi metin ferman özelliğini taşımaktadır. Rüşvet ile ilgili fasılın ikinci maddesinde ceza tayininden önce rüşvet almanın hükmü açıklanmıştır: "...maaştan maada hiçbir nam ve vesile ile bir yerden akçe alınması caiz olmaya." Ayrıca bir önceki kanundan farklı olarak *Kanun-ı Cedîd*'de dinî istilahlara daha fazla yer verildiği görülmektedir. Örneğin sekizinci maddede ilk olarak rüşvetin şer'an ve kanunen caiz olmadığı bilgisine yer verilmiş, cezai yaptırımlar sonradan aynı madde içinde zikredilmiştir.

Kanun-ı Cedîd'in 1840 tarihli kanundan bir diğer farkı, rüşvet suçu için doğrudan bir ceza tayin etmemesidir. Sadece rüşvet olarak verilen şeyin bey-

44 Mehmet Âkif Aydın, "Ceza", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/482; Gayretli, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kanunlaştırma Çalışmaları*, 220, 227.

tülmale aktarılacağı açıkça ifade edilmiştir. Bu noktada müsadere uygulaması sınırlandırılmıştır. Bununla failerin haksız muamelelere uğramasının engellenmeye çalışıldığı söylenebilir. Fakat bundan sonra uygulanacak cezai yaptırımlar ikinci maddede rütbe düşürme, sürgün, kürek şeklinde sıralanmıştır. Sekiz ve dokuzuncu maddede ise rüşvet alan ve verenler için bunlardan hangisinin ne kadar süreyle uygulanacağına değinilmemiş, yalnızca “şahsına göre tedip kılına” ifadesine yer verilmiştir. Kanun her bir suç fiili için doğrudan ceza tayin etmemiş, bunu mahkemelere bırakmıştır. Böylece somut olaya göre ikinci maddede zikredilen tazir cezalarından birini tercih etme ve uygulama noktasında hakimlere geniş yetkiler verildiği söylenebilir. Ayrıca icbar bu kanun metninde de bir hukuka uygunluk sebebi olarak kabul edilmiş fakat önceki 1840 tarihli önceki kanundan farklı olarak icbar altında rüşvet vermek zorunda kalan kişinin gerekli mercilere ihbarda bulunmasına dair bir kayıt zikredilmemiştir.

2.5. 1855 Men'-i İrtikâp Nizamnâmesi

Devletin rüşvet ile mücadele konusunda kararlı olduğunun bir diğer göstergesi 3 Şubat 1855'te yürürlüğe giren Men'-i İrtikâb Nizamnâmesi'dir. Bu nizamnâme doğrudan rüşvetle ilgili iki müstakil ve iki de genel ceza kanunundan sonra hazırlanmıştır. Tüm bunlar rüşvetin Osmanlı mülküne nedenli yayıldığı ve önüne geçilemediğinin bir göstergesidir. Bu hakikat Men'-i İrtikâb Nizamnâmesi'nin 5 Mart 1855 tarihli Sadarete arz mazbatasında dahi açıkça zikredilmiştir:

Her gûne fenalığın ve her nevi uygunsuzlukların en başlı sebebi ve menşe-i hakikisi irtikâp ve irtişâ keyfiyeti olduğu cümlelerin muterif ve malumu bulunduğu ve defi ve ilgasının lüzumunu herkes müşahede ve tasdik eylediği ve bunun için şimdiye kadar bir hayli kavanîn-i şedide yapıldığı hâlde bir çaresi bulunamayarak efvâh-i yar ve ağyarda Türkistan'ın irtikâbı darb-ı mesel hükmüne girmiş ve milletimizin enzâr-ı ecânibde bir gûne kadri kalmamak emareleri görünmüş olduğu ve bu dahi erbabı- irtikâbın her biri birer suretle ve gûna-gûn tevilat ve mefâsid imaliyle tedip ve mücazattan kurtulup bu cihetle madde-i rezile-i irtişâ ve irtikâbın adet-i cariyeye yolunu tutması ve ol babda ittihaz olunan tedâbir-i mania-i hükümeti alenen istihza etmek ve menini terviç edip fiilen yine icradan geri durmamak usul olmuş olmasından neşet ettiği umûr-i mücerrebeden olmasıyla...⁴⁵

Nizamnâmenin yürürlüğe girdiği tarihlerde başında Ahmet Cevdet Paşa'nın bulunduğu bir komisyon tarafından 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu'nu (Code Pénal) taslak olarak kullanarak Batılı kanun tekniğine daha uygun bir ceza kanunu metni hazırlanmaktadır.⁴⁶ Suç ve ceza sistematığı ve

45 Ahmet Akgündüz, “1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesinin Hukuki Kaynakları, Tatbik Şekli ve Men'-i İrtikâb Kanunnamesi”, *Belleter* 51/199 (1987), 160-161.

46 Aydın, “Ceza”, 7/482; Gayretli, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kanunlaştırma Çalışmaları*, 220, 227.

tasnifinin büyük bir değişikliğe uğradığı bu kanundan önce sadece rüşvet üzerine bir nizamnâme çıkarılması rüşvetin ne denli tehlikeli bir hâl aldığı'nın göstergesi olarak okunabilir. Nizamnâmenin Esbâb-ı Mucibe Lâyühası'n-da bu hususa özellikle dikkat çekilmiştir:

Memurin için kabahat yalnız irtikâp ve irtişâ maddeleri olmayıp onlara müteallik olan sair töhmetlerin cezalarını dahi tayin ile memurîn için bir başka ceza kanunu yapılması ve muamelat-ı umumiyeye müteallik olan kanun-ı cezanın dahi ıslah ve tashihiyle ikisi birleştirilerek umumi bir ceza kanunnâmesi tanzim kılınması icab-ı hâl ve maslahattan ve men'-i irtikâp maddesi yapılacak şeylerin esası yani beyan olunan dairenin mihverî makamında olarak ehemmi mühimme takdim kidesince evvel be evvel onun için yapılması lazım gelen nizamın tesisi farizadan bulunduğundan, mukteza-yı emir ve irade-i seniyye üzere onun müzâkeresine şuru' ve ibtidar olunup netice-i mütalaa ve mübahase-i acizânemiz olmak üzere yapılan ceza-name layihası ... takdim olunmuştur.⁴⁷

Nizamnâme otuz bir maddeden oluşmakta olup ilk on sekiz maddesi "Fasl-ı Rüşvet" başlığındadır. Nizamnâmenin ilk maddesinde mürteşî terimi tanımlanmıştır.⁴⁸ Buna göre suçun sadece doğrudan değil, bir başkası vasıtasıyla dolaylı olarak işlenebileceği de ifade edilmiştir. Ayrıca rüşvet alanın Osmanlı tebaasından olması gerekli kılınmıştır. Rüşvet suçunun sabit olması hâlinde ilk olarak rüşvet olarak alınan şey geri alınır. İlâveten rüşvet alandan cezai bir yaptırım olarak rüşvet miktarı kadar bir meblağ da alınır. İkinci maddede râşî terimi tanımlanmış ve yine maddede belirtilen yaptırımlar sadece Osmanlı tebaasından olanlar için zikredilmiştir. Cezai bir yaptırım olarak verdiği rüşvet kendisine iade edilmeyecek, hazineye aktarılacaktır. Nizamnâmede bir ilk olarak rüşvete aracılık edenlere de yer verilmiş ve râiş terimi tanımlanmıştır. Önceki iki maddede olduğu gibi cezai yaptırımlar sadece Osmanlı tebaasından olanlara yöneliktir. Her üç maddede de failin kamu görevlisi olması hâlinde ihraç edilerek rütbelerinin sökülüp maaşının kesileceği ifade edilmiştir. Asıl cezai yaptırım ise suçun ilk kez işlenmiş olması durumunda bir sene hapis veya iki sene sürgündür.

Dördüncü madde failerin mükerrir olmamaları ve ıslah olduklarına kanaat getirilmesi hâlinde göreve iade edilebileceklerini âmirdir. Lakin bunun süresi ceza müddetinin tamamlanmasından itibaren en az dört yıl sürenin geçmesiyle sınırlandırılmıştır. Beşinci madde memur olmayan failerin de aynı cezai yaptırıma tabi tutulacağını âmirdir. Altı ve yedinci maddeler rüşvet suçunun tekerrürünü düzenlemektedir. Bu maddelere göre rüşvet suçunun tekerrürü hâlinde ceza iki sene kürek veya beş sene sürgüne çıkarılmış, müebbet memuriyetten men cezası verilmiştir.

47 Akgündüz, "Men'-i İrtikâb Kanunnamesi", 178.

48 Nizamnâmenin transkripsiyon metni için bk. Akgündüz, "Men'-i İrtikâb Kanunnamesi", 174-184.

Sekiz ve dokuzuncu maddeler ise rüşvet alan ve veren kadınlar ile alakalıdır. Buna göre birinci maddede olduğu gibi rüşvet alan kadından aldığı miktarın iki katı tahsil edilir. Şayet rüşvet aldığından kocasının haberi ve rızası olduğu mahkemede sabit olursa her ikisi için de birinci maddeye göre ceza tayin edileceği kanunlaştırılmıştır. Kadın evli değil veya evli olup da kocasının suç fiilinden haberi ve rızası olmadığı sabit olursa nakdî para cezası yalnızca kadın için uygulanır ve kendisine birinci maddedeki seçimlik cezalardan sadece hapis cezası uygulanır. Dokuzuncu maddede ise rüşvet verme ve rüşvete aracılık eden kadınlar ve eşleri hakkında bir sene hapis veya buna bedel iki sene sürgün cezası uygulanacağı kanunlaştırılmıştır.

Onuncu madde rüşvet anlaşmasına ilişkin hükümleri düzenlemektedir. Tarafların sadece rüşvet üzerine anlaşması veya menfaatin senet ve tahvil gibi vadeli bir yolla sağlanması suçun oluşumu için yeterli görülmüştür. Bu durumda üzerine anlaşılan miktar kadar rüşvet alan ve verene nakdî para cezası da uygulanır. On birinci maddede icbar bir hukuka uygunluk sebebi sayılmış, lakin bunun için üzerindeki zorlama ve baskı kalktığında gerekli mercilere ihbarda bulunması şart koşulmuştur. Bu durumda rüşvet alan hakkında birinci madde hükümlerinin aynen uygulanacağı ifade edilmiştir. Fakat icbar altında rüşvet veren kişi maddede belirtilen makamlara belirtilen zamanda ihbarda bulunmadığında kendisinin de suçlu sayılıp buna göre hüküm giyeceği kanunlaştırılmıştır.

On iki ve on üçüncü maddeler rüşvet suçuna teşebbüsle ilgili hükümleri havidir. On ikinci madde bir memurun kendisinden rüşvet talep ettiğini ihbar ve ispat eden kişilere, rüşvet için istenen miktarın mükafat olarak verileceği ve bu miktarın rüşvet talep eden memurdan tahsil edileceğini âmirdir. On üçüncü madde ise rüşvet teklif edenlerle alakalıdır. Memurların bu kimseleri iki ay zarfında kanunda belirtilen yerlere şikâyet etmeleri durumunda iyi hâl gereği sadece rüşvet aldıkları miktara el konulacağı, rüşvet veren için ise birinci madde hükümlerinin uygulanacağı kanunlaştırılmıştır. On dördüncü madde rüşvet ile sağlanan menfaatin meşru alışveriş görünümünde sağlanmasına dair hükümleri içerir. Buna göre bir malın değerinden fahiş fiyat farkıyla satımıyla tarafların birbirine sağladıkları menfaatler rüşvet kapsamına alınmış, alışverişe konu olan malın gerçek değeri ile taraflarca belirlenen değeri arasındaki fark rüşvet miktarı olarak kabul edilmiştir. Bu miktar üzerinden taraflara birinci madde hükümlerinin uygulanacağı kanunlaştırılmıştır.

Takip eden üç madde ise rüşvetten çok ihaleye fesat karıştırma, ücret karşılığı suç işleme gibi suçlarla alakalıdır. Yalnız faslın son maddesi olan on sekizinci maddede yabancı ülke vatandaşlarıyla ilgili hükümler yer almaktadır. Devlet-i Aliyye için çalışan yabancıların rüşvet suçunu işledikleri sabit

olduğunda ihraç edilecekler ve memuriyetten müebbeden menedileceklerdir. Haklarında verilen karar ise vatandaşı olduğu sefarete bildirilecektir.

Nizamnâmede özellikle rüşvet suçuna geniş yer ayrıldığı dikkat çekmektedir. 1851 tarihli *Kanun-ı Cedîd*'in aksine maddeler uygulamada kolaylık sağlayacak şekilde kaleme alınmıştır. Nizamnâmenin üslubu genel olarak ferman özelliklerini taşımamakta, günümüz kanun tekniğine uygun şekilde terimlerin tanımına yer vermektedir. Bu kapsamda ilk üç maddede mürteşî, râşî ve râiş terimlerinin tanımına yer verilmiş lakin rüşvetin tanımı yapılmamıştır. Nizamnâmeyi önceki kanunlardan ayıran bir diğer özellik fıkhî istihata, dinî hüküm bildiren nitelemelere yer verilmemiş olmasıdır. Rüşvet suçunun faileri için *Kanun-ı Cedîd*'deki gibi genel bir ceza havuzu oluşturulup mahkemenin takdirine bırakılmamış, süresi ve cinsi belli iki seçimlik cezadan birinin tercih edilmesi istenmiştir. Bu duruma nizamnâmenin *Es-bâb-ı Mucibe Lâyihası*'nda da vurgu yapılmış, failerin ahvallerine göre ceza alacaklarına dair ibareden sarfı nazar edilerek seçimlik cezaların getirildiği belirtilmiştir.⁴⁹ Ayrıca rüşvet olarak verilen şeyin mülkiyeti verene ait kabul edilmiş ve kendisine cezai bir yaptırım olarak buna el konulmuştur. Fakat sadece bununla yetinilmemiş, rüşvet olarak miktarı kadar rüşvet alan için de nakdî para cezası öngörülmüştür. Böylelikle failin aldığı rüşvet miktarı, cezanın ağırlığını belirleyen bir unsur olarak kabul edilmiştir. Önceki kanun metinlerinde olduğu gibi rüşvet alma suçunun geniş anlamı tercih edilerek kamu çalışanı olmayan failer için de düzenlemeler yapılmıştır.

Dördüncü maddede görevden azledilen memurların tekrar göreve iadeleriyle alakalı hükümlere yer verilmesi Hanefî nazariyesinde karşılığı olan bir uygulamadır.⁵⁰ Buna göre ilk defa rüşvet suçunu işleyen kamu görevlileri, cezanın tamamlanmasından belirli bir süre sonra tekrar göreve dönebilirler. Bunun için bir süre belirlemek kamu otoritesinin yetkisi dahilindedir. Suçun tekerrürü hâlinde ise göreve iade mümkün olmamaktadır. Nizamnâmede tekerrürün bir diğer sonucu ceza artırımıdır. İlk beş maddede zikredilen hükümler sadece suçu ilk kez işleyenler için geçerlidir. Nizamnâmenin gerekçesinde "Fezahat-i irtişâyı mükerrir olarak mürtekip olanların cezaları ilk dereceden eşed olmasının" gerekliliği açıkça vurgulanmıştır.⁵¹

Rüşvet suçunun faileri için nizamnâmede öngörülen cezalar 1840 ve 1851 tarihli kanunlardakilerden daha hafiftir ve kürek gibi ağır bir yaptırım yerine hapis veya sürgün cezası öngörülmüştür. Lakin bu, suçun ilk kez işlenmesi

49 "...şahsına göre tabirinden sarf-ı nazarla icab-ı veçhile istimal olunmak üzere mücazatının tenvî'i tercih kılınmıştır." Akgündüz, "Men'-i İrtikâb Kanunnamesi", 180.

50 Damad Efendi, *Mecmau'l-enhur*, 2:152; Köse, "İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası", 153.

51 Akgündüz, "Men'-i İrtikâb Kanunnamesi", 180.

durumunda geçerlidir. Suçun tekerrür etmesi hâlinde iki sene kürek veya beş sene sürgün cezası öngörülmüşse de bunlar dahi önceki kanunlara göre daha hafif yaptırımlardır. Böylesi muhtemel bir eleştiriye karşılık Esbâb-ı Mucibe Lâyihası'nda önceki kanunların eksikliği, içerdikleri cezaların hafif olmasına değil, icra edilememelerine bağlanmıştır. İcra edilemeyen cezanın sadece bir tehdit hüviyetinde olduğu, Hz. Peygamber'in rüşvet alan ve vereni lanetlemesinden daha kuvvetli bir tehdidin olamayacağı ifade edilmiştir.⁵² Kanun yapıcılar cezaların tehdit derecesinde kalmayıp icra edildiğinde etkili olacağını açıkça zikrederek yaptırımların ağırlığına dair tartışmalara son vermek istemiş olabilirler. Nizamnâmede suçun özel görünüm şekillerinden teşebbüse de yer verilmiş, on iki ve on üçüncü maddelerde rüşvet suçuna teşebbüsle ilgili düzenlemeler yapılmıştır.

Nizamnâmede rüşvet suçu sadece erkekler için düzenlenmiştir. Rüşvet suçunun faillerinin kadın olması ise farklı maddelerde ele alınmıştır. Buna göre sadece kadınlar rüşvet suçlarını kocalarıyla birlikte işlediklerinde aynı cezaî yaptırımlar onlar için de geçerlidir. Fakat kadın bekar veya suçun tek faili ise seçimlik cezalardan sadece hapis cezası alır. Önceki kanunlarda olduğu gibi nizamnâmede de icbar hukuka uygunluk sebebi sayılmıştır. Lakin *Kanun-ı Cedîd*'de, icbar altında kalan kişinin ihbarda bulunma zorunluluğuna dair hükme yer verilmezken nizamnâmede bu hüküm geri gelmiştir.

Dikkat çeken bir diğer husus ilk üç maddede açıkça "tebea-i şahaneden her kim/tebea-i Devlet-i Aliyyeden her kim" ifadelerine yer verilmesidir. Buna göre rüşvetle ilgili hükümler sadece Osmanlı vatandaşları için geçerlidir. On sekizinci maddede yabancı devlet vatandaşı olanlar için ayrıca bir düzenleme yapılmış lakin cezai bir yaptırıma yer verilmemiştir. Yalnızca failin kamu çalışanı olması hâlinde ihraç edileceği beyan edilmiştir.

2.6. 1858 Tarihli Ceza Kanunnâme-i Hümâyûnu

Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığındaki bir komisyon tarafından yeni bir ceza kanunu hazırlanmış, bu kanun zamanla çeşitli ilaveler ve değişikliklerle Osmanlı'nın tarih sahnesinden çekilişine kadar yürürlükte kalmıştır.⁵³ Men'-i İrtikâb Nizamnâmesi'nde olduğu gibi bu kanun da 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu Code Pénal'den istifade edilerek hazırlanmıştır. Bu sebeple millî kanun olma hüviyeti sorgulansa da nihai kertede şekil olarak Batılı sisteme

52 "Rüşvet içün yine bir nizam yapılsa bunun içim şimdiye kadar yazılmış olan cezaların az çok teşdidinden ibaret olup, halbuki evvelkilerin noksanı mücazatının za'finda olmayıp, adem-i icrasında olduğu emr-i muhakkaktır. İcrasız ceza yalnız bir vaîd derecesinde kalır ise, ol halde "La'ana'llahu'r-râşî ve'l-mürteşî-Allah rüşveti alana da verene de lanet etsin" tehdidi hikmet-bedîdinden kuvvetli bir şey bulunup yazılamaz. " Akgündüz, "Men'-i İrtikâb Kanunnamesi", 175.

53 Aydın, "Ceza", 7/482; Gayretli, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kanunlaştırma Çalışmaları*, 220, 227.

sahip muhteva olarak da millî bir kanun olduğu kabul edilmektedir.⁵⁴ Kanunnâmenin “Zararı ‘Âm Olan Cinâyet ve Cünha ile Mücâzât-ı Mürettibeleri” isimli birinci babının üçüncü faslının başlığı “Rüşvet Beyanındadır.”⁵⁵ Nizamnâmenin rüşvetle ilgili maddelere, kısmi değişikliklerle birlikte üç yıl sonra 1274/1858 tarihli Ceza Kanunnâme-i Hümayûnu’nun 67 ve 81. maddeleri arasında yer verilmiştir.

Faslın ilk maddesi olan 67. maddede ilk olarak rüşvet suçu ve suç faillerinin tanımı yapılarak suç fiilinin kapsamı belirlenmiştir: “Terviç-i meram için ne nam ile olur ise olsun her ne ki alınıp verilir ise rüşvettir.”⁵⁶ Tanıma göre bir isteğin yerine gelmesi için alınıp verilen her şey rüşvettir. Fakat bu tanım çok genel olup yoruma muhtaçtır. Maddenin devamında ise hediye ve rüşvet ayırımından bahsedilmiş ve son olarak mürteşî, râşî ve râiş terimleri tanımlanmıştır: “Gerek doğrudan doğruya bizzat ve gerek adamları marifetiyle bi’l-vasıta rüşvet alana mürteşî ve verene râşî ve bunların arasında vasıta olana râiş denilir.”

68. 69. ve 70. maddelerde ise sırasıyla rüşvet alan, veren ve rüşvete aracılık edenlere dair hükümlere yer verilmiştir. Buradaki ifadeler nizamnâmedeki aynı olup tek fark, “tebaa-i şahaneden her kim ve herhangi milletten olur ise olsun” ifadesine kanunnâmede yer verilmemiştir. Ayrıca nizamnâmede rüşvet malına el konulacağı kanunlaştırılmışken bunun rüşvet veren için cezai bir yaptırım olduğuna dair açık bir ifade yer almamıştır. Kanunnâmede ise maddeye “ibtidâ [mürteşînin] almış olduğu rüşvet râşînin ceza-yı nakdisi olmak üzere kendisinden istirdat” ifadesi eklenerek buna açıkça dikkat çekilmiştir. Aynı şekilde rüşvet miktarının bir misli de nakdî ceza olarak rüşvet alandan da alınır. Böylelikle rüşvetin meşru bir mülk edinme usulü olmadığı doğrudan kanunun sarîh ifadeleriyle tespit edilmiştir. Suç failleri için öngörülen asıl cezai yaptırım ise nizamnâmede olduğu gibi suçun ilk defa işlenmesi durumunda geçerlidir. Buna göre failer için muvakkat kalebent ve altı sene memuriyetten tard cezası öngörülmüştür. Kanunnâmenin 3. maddesinde muvakkat kalebentlik en ağır suçlar kategorisindeki cinayetlere karşılık vazolunan *mücâzât-ı terhîbiyye* türü cezalar için zikredilmiştir.⁵⁷ Kanunnâmenin 24. maddesinde ise muvakkaten kalebentlik cezasının süresi üç ila on beş sene arasında sınırlandırılmıştır.⁵⁸ Kanunnâmenin 36. maddesinde

54 Gayretli, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kanunlaştırma Çalışmaları*, 229, 233.

55 Faslın tamamı için bk. “Ceza Kanunnâme-i Hümayunu”, *Düstur, I. Tertip, 1/551-554*.

56 “Ceza Kanunnâme-i Hümayunu”, *Düstur, I. Tertip, 1/551*.

57 “Cinayet, mücâzât-ı terhîbiyyeyi istilzam eden e’âldir. Mücâzât-ı terhîbiyye; katl ve ma’a’t-teşhir, müebbeden ya muvakkaten küreğe konmak ve kalebent olmak maddeleriyle nefy-i ebet ve müebbeden rütbe ve memuriyetten mahrumiyet ve hukuk-ı medeniyyeden ıskat maddeleridir.” CKH m. 3. “Ceza Kanunnâme-i Hümayunu”, *Düstur, I. Tertip, 1/537*.

58 Muvakkaten kalebentlik kezalik devletçe tayin olunan kalelerin birinde üç seneden on beş seneye kadar mahsuben tevkif olunmaktır. CKH m. 24. “Ceza Kanunnâme-i Hümayunu”, *Düstur, I. Tertip, 1/541*.

belirtildiği üzere tard cezası ise failin belirli bir süre memuriyetten çıkarılarak bu süre içerisinde özlük haklarından mahrum bırakılmasıdır. Memur olmayanlar ise bu süre zarfında memuriyete giriş yapamayacaklardır.⁵⁹ 71. maddede de buna paralel olarak memur olmayan failerin de memurlar ile aynı cezayı alacaklarını âmirdir. Dolayısıyla tard cezası memurlar için özlük haklarından mahrumiyeti, memur olmayanlar için ise memuriyete giriş haklarından mahrumiyeti ifade etmektedir.

72. ve 73. maddeler kadın failerle alakalıdır. Rüşvet alan kadınlar ve suç ortağı eşleriyle alakalı madde aynıyla kanunnâmede de yer almıştır. Kanunnâmede suçun genel cezası ağırlaştırılmışken kadınlarla ilgili değişiklik yapılmamış ve bir sene hapis cezası sabit kalmıştır. Yalnızca nizamnâmede rüşvet veren ve rüşvete aracılık eden kadınlar ve kocaları hakkında hapis cezasına bedel iki sene sürgün cezası da öngörülmüşken kanunnâmede sürgün cezası kaldırılmıştır. Ayrıca “rüşvette yek-cihet bulunan kocaları” ifadesi eklenerek rüşvet veren ve aracılık eden kadınların, suça ortak olmayan eşleri dışarıda bırakılmıştır.

74. ve 75. maddeler mükerrirlerle alakalıdır. Buna göre rüşvet suçunun tekkerrürü hâlinde nakdî para cezasıyla birlikte failer beş seneden az olmamak üzere muvakkat kalebentlik cezası alır. Ayrıca müebbeden memuriyetten ihraç edilirler. Alt sınırı üç yıl olan muvakkat kalabentlik cezasının en az beş sene olacak şekilde alt sınırdan uzaklaştırılması ve altı sene olarak belirlenen tard cezasının müebbede çevrilmesi tekkerrür sebebiyle cezanın artırıldığına bir göstergesidir.⁶⁰ 76. madde nizamnâmenin rüşvet anlaşmasına ve rüşvet suçuna teşebbüsle ilgili ilişkin 10. maddesinin, 77-79. maddeler suçun icbar altında işlenmesi ve ihbarıyla ilgili 11-13. maddelerinin aynıdır. Nizamnâmede ihaleye fesat karıştırma, ücret karşılığı suç işleme gibi suçlar 15-17. maddelerde ele alınmışken 15. maddeye yer verilmeksizin 16. ve 17. maddeler kanunnâmede 80. ve 81. maddelerde aynıyla yer almıştır.

1858 tarihli *Ceza Kanunnâme-i Hümayûnu*, 1855 tarihli nizamnâmenin devamı niteliğindedir. Nizamnâmede yapılan birtakım değişikliklerle maddeler aynıyla kanunnâmede yer almıştır. Nizamnâmede rüşvetin tanımı yapılmadan doğrudan yaptırımlara yer verilmişken burada önce suç ve failerin

59 “Memuriyetten tard cezası, memuriyeti olanların kanun-ı ceza hükmünce memuriyetlerinden çıkarılması ve memuriyete mahsus maaşlarının kat olunmasıdır. Ve tard cezasının müddeti dahi üç aydan altı seneye kadardır yani bu cezaya müstahak olanlar müddet-i mücazatlarında memuriyet ve maaşa nail olamazlar. Memuriyette olmayanlar bu cezaya müstahak olduklarında anlar dahi müddet-i cezalarında memuriyet ve maaşa nail olamazlar”, CKH m. 36. “Ceza Kanunnâme-i Hümayunu”, *Düstur, I. Tertip, 1/543*.

60 Osmanlı ceza hukukunda rüşvet suçunun tekkerrürü ile alakalı düzenlemeler hakkında detaylı bilgi için bk. Muhammed Emin Kızılay, *Osmanlı Ceza Hukukunda Suçun Tekerrürü* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2023), 99-101.

tanımı yapılmış, akabinde suç fiili tanımlanmıştır. Nizamnâmenin 14. maddesinde rüşvet fiili sayılan göstermelik satış akitleri burada doğrudan faslın ilk maddesinde yer almıştır. Bu açıdan 1858 tarihli kanunnâme daha teknik ve batılı kanun sistemine daha uygun hâle getirilmiştir. Bir diğer fark, faillerin tespitinde millet ayrımı ortadan kaldırılmıştır. Nizamnâmede yabancı ülke vatandaşı suç faillerinin sadece memuriyetten ihraç edilip hakkındaki kararın vatandaşı olduğu sefarete bildirileceğine dair 18. maddeye kanunnâmede yer verilmemiştir.

Kanunnâmenin nizamnâmeden en önemli farkı ise rüşvet suçuna mukabil öngörülen cezasının hatırı sayılır ölçüde artırılmış olmasıdır. Nizamnâmede rüşvet suçunun failleri için bir sene hapis veya iki sene sürgün cezası öngörülmüş, Esbâb-ı Mucibe Lâyihası'nda ise yaptırımın ağırlığından ziyade uygulanabilirliğine vurgu yapılmıştır. Lakin görülen o ki lüzum üzerine üç yıl sonra genel ceza kanununda bu yaptırımlar ağırlaştırılmıştır. Zira bir sene hapis cezası veya iki sene sürgün cezası, üç ila on beş yıl arası kalebentlik gibi ağır bir yaptırıma çevrilmiştir. Bu süreyi somut olaya göre mahkeme tayin edecektir. Nizamnâmede faillerin infazın tamamlanmasından itibaren dört yıl sonra memuriyette tekrar dönebilecekleri kararlaştırılmışken kanunnâmede bunun için ayrı bir hükme gerek kalmamış, zira tard cezası genel hükümler içerisinde müstakil olarak ele alınmıştır. Son olarak nizamnâmede ferman üslubunu andıran "icra oluna" ve "icra kılına" gibi ifadeler kanunnâmede yerini "icra olunur", "mücazat kılınır" şeklinde günümüz kanun diline benzer ifadelere bırakmıştır.

2.7. 1911 Tarihi Tadil Metni

1911 yılında *Ceza Kanunnâme-i Hümmâyînu'*nda kapsamlı bir tadil çalışması yapılarak yürürlüğe konulmuştur. Adliye Nezaretinin tadil metni için hazırladığı Esbâb-ı Mucibe Layihası'nda yürürlükteki kanunun ıslah edilmesi gerektiği, devrin ihtiyaçlarına cevap veremediği, suç ve ceza dengesinin bozulduğu açıkça vurgulanmıştır.⁶¹ Tadil edilen metni hükümet adına Adliye Nezareti hazırlamış ve Meclis-i Meb'ûsan'a sunmuştur. Burada gerekli müzakereler sonucunda ortaya çıkan nihai metin, incelenip onaylanması için Meclis-i A'yâna gönderilmiştir.⁶² Son olarak padişaha arz edilmiş ve 22 Mayıs 1327/4 Haziran 1911 tarihinde Takvîm-i Vekâyî' de ilan edilerek yürürlüğe girmiştir.⁶³

61 "Kanun-ı Cezanın Mevâdd-ı Muaddesine Müteallik Adliye Nezaret-i Celîlesi'nin Esbâb-ı Mucibe Layihası (Yeni Kanun-ı Ceza İçerisinde)", Tevfik Tarık, *Yeni Kanun-ı Ceza* (Dersaadet: Şems Matbaası, 1329), 6-8.

62 Ali Akyıldız, "Meclis-i A'yân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/243.

63 Tadil edilen maddelerin tamamı için bk. "28 Zilhicce 1284 Tarihli Kanun-ı Ceza'nın Bazı Mevâddını Muaddil Kanun", 6 Cemâziyelâhir 1329-22 Mayıs 1327, *Düstur*, II. Tertip, 3/436-438.

Hükümetin hazırladığı Esbâb-ı Mucibe Layihası'nda mevcut hâliyle kanundaki rüşvet tanımının efradını cami ağıyarını mâni olmadığı, birtakım zait hükümler içerdiği, bunların da o tarihte meydana gelmeyen olaylarla ilgili hükümler olduğu belirtilmiştir. Gerçekten de tanım çok genel ve tavzihe muhtaçtır. Bu sebeple 67. maddenin ilga edilerek yeni bir tanım ortaya koyulduğu layihada belirtilmiştir.⁶⁴ Yürürlüğe giren tadil metninde uzun ve detaylı bir rüşvet tanımı yapılmıştır. Öncelikle suçun faili olabilecek kişiler tek tek sayılmış, akabinde suç fiili tanımlanmıştır.⁶⁵ Buna göre kanunda sayılan resmî vazife sahiplerinin yapmaya veya yapmamaya mecbur oldukları şeyi yapmak veya yapmamak için para, hediye adı altında eşya veya sağladıkları menfaatler rüşvettir. Ayrıca bu maksatla herhangi bir malın gerçek fiyatının altında veya üstünde satışı da rüşvet olarak tanımlanmıştır.

Kanunnâme tadil edilmekle birlikte rüşvet alma suçuna mukabil öngörülen asıl yaptırım değiştirilmemiştir. 68. maddede rüşvet alanlar için yine muvakkat kalebent cezası öngörülmüştür. Aynı şekilde rüşvet olarak alınan veya taahhüt edilen şeyin miktarı rüşvet alan için nakdî para cezası olarak tayin edilmiştir. Hükümetin sunduğu ve Meclis-i Meb'ûsan'da görüşülerek kabul edilen tadil metninde bu husus gözden kaçmışsa da Meclis-i A'yân Adliye Encümeni maddede bir düzeltme yapmıştır. Rüşvet alandan, rüşvet miktarı kadar bir meblağın da nakdî ceza olarak alınması kanunun maksadı olduğundan hareketle "mürteşîden aldığı para" ifadesinden sonra "iki kat olarak" kaydı ilave edilmiş ve kanun bu hâliyle yürürlüğe girmiştir.⁶⁶ Böylece rüşvet suçuna mukabil rüşvet alan ve verene yönelik uygulanan nakdî ceza uygulamasına devam edilmiştir. 68. maddeye göre rüşvet suçu bir hak ihlaline sebep olduğunda kalebentlik cezasının alt sınırı üçten beşe çıkmaktadır.⁶⁷

69. maddede rüşvet verenler için gereken yaptırımlar düzenlenmiştir. Buna göre verilen veya verilmesi taahhüt edilen şey nakdî para cezası olarak

64 "Adliye Nezaret-i Celîlesi'nin Esbâb-ı Mucibe Layihası", 24-25.

65 "Hükkâmın ve 'ale'l-ıtlak vezâif-i hidemât-ı resmîyeyi deruhte eyleyen bilcümle memurînin ve muntehab ve mensup bi'l-cümle mecâlis-i resmîyye azasının ve efradı nastan olup da hüküm ve ehl-i hibre gibi bir vazife-i resmîyye ile mükellef bulunan eşhasın ve dava vekillerinin kanunen ve nizamen yapmaya mecbur olduğu şeyi yapmak veya yapmamak veya yapmamaya mecbur olduğu şeyi yapmak veya yapmamak için ahz eylediği akçe ve hediye namıyla aldıkları eşya ve temin ettikleri sair menâfi' rüşvet olduğu gibi bu maksada mebni dûn veya ziyade bahaya işтира ve bey ettikleri emvâl ve emlakin kıymet-i hakikiyyesiyle semen-i müsamma beynindeki fark-ı fahiş dahi rüşvettir." Muaddel Ceza Kanunnâme-i Hümâyunu md. 67. "28 Zilhicce 1284 Tarihli Kanun-ı Ceza'nın Bazı Mevâddını Muaddil Kanun", 6 Cemâziyelâhir 1329-22 Mayıs 1327, Düstur, II. Tertip 3/443.

66 "Meclis-i A'yân Adliye Encümeni Mazbatası (Yeni Kanun-ı Ceza İçerisinde)", *Yeni Kanun-ı Ceza* (Dersaadet: Şems Matbaası, 1329), 56-57.

67 "28 Zilhicce 1284 Tarihli Kanun-ı Ceza'nın Bazı Mevâddını Muaddil Kanun", 6 Cemâziyelâhir 1329-22 Mayıs 1327, Düstur, II. Tertip 3/443-444.

failinden tahsil edilecektir. Önceki maddeyle birlikte burada rüşvet verenin verdiği şey yanında rüşvet olarak vermeyi taahhüt ettiği şey de nakdî cezaya dahil edilmiştir. Tadil metnindeki en önemli değişiklik, rüşvet verenler ile alanlara farklı yaptırımlar öngörmesidir. Zira tadil metninde rüşvet verenler için öngörülen tek yaptırım nakdî cezadır. Böylelikle ilk defa rüşvet alan ve verene uygulanacak yaptırım bu derece farklılaşmıştır. Yalnızca rüşvet verecek bir hakkın ihlaline sebep olanlar için ağırlaştırıcı bir sebep olarak muvakkat kalebentlik cezası öngörülmüştür.

Rüşvete aracılık edenlerle ilgili 70. madde ve diğer maddelerde aracı ile ilgili hükümler ilga edilmiştir. Bunun sebebi aracılık fiilinin suça iştirak manasına gelmesidir. Suça iştirak ile ilgili ise kavâid-i umumiyyenin (genel hükümler) yer aldığı "Mukaddime" kısmında ve 45. maddede⁶⁸ gerekli düzenlemeler yapılmış, rüşvete aracılık edenlerin bu kapsamda değerlendirilecekleri beyan edilmiştir. Ayrıca rüşvet suçunda failin rütbe sahibi olup olmaması arasında herhangi bir fark olmayacağından hareketle 71. madde de ilga edilmiştir.⁶⁹

Hükümet teklifinde 72. maddede rüşvet alan kadınların sadece memurların eşlerine şamil olması eleştirilmiştir. Zira sadece memurların eşleri değil anne, kız kardeş ve herhangi bir kadının memur namına rüşvet alabilmesi mümkündür. Bu sebeple 72. maddenin ilk fıkrası sadeleştirilerek "memurine mensup taife-i nisanın tervîç-i meram için aldıkları şeyden" şeklinde değiştirilmesi teklif edilmiştir. Ayrıca memurların suça iştirak etmediği ve rüşvetten haberi olmadığı durumlarda kadının fiilinin dolandırıcılık hükmünde olacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla bu durumdaki kadınların dolandırıcılık suçuna göre cezalandırılmaları ve 72. maddenin ikinci fıkrasının ilga edilmesi teklif edilmiştir.⁷⁰ Fakat hükümetin suçun faillerini cinsiyete göre belirleyen 72. ve 73. maddelerin ilgası yerine tadilini teklif etmesine rağmen mecliste ve çeşitli komisyonlarda yapılan müzakereler sonucu bu maddelerin de tamamen ilgasına karar verilmiştir.⁷¹

74. ve 75. maddeler ise rüşvet suçunun tekerrürü ile alakalıdır. Tadil metninde tekerrür ile ilgili düzenlemeler genel hükümlerin yer aldığı "Mukaddime"nin 8. maddesinde düzenlenmiştir.⁷² Bu sebeple rüşvet suçunun tekerrürünü özel olarak düzenlemeye gerek kalmamış ve ilgili maddeler

68 "28 Zilhicce 1284 Tarihli Kanun-ı Ceza'nın Bazı Mevâddını Muaddil Kanun", 6 Cemâziyelâhir 1329-22 Mayıs 1327, Düstur, II. Tertip 3/440-442.

69 "Adliye Nezaret-i Celîlesi'nin Esbâb-ı Mucibe Layihası", 25.

70 "Adliye Nezaret-i Celîlesi'nin Esbâb-ı Mucibe Layihası", 25-26.

71 "28 Zilhicce 1284 Tarihli Kanun-ı Ceza'nın Bazı Mevâddını Muaddil Kanun", 6 Cemâziyelâhir 1329-22 Mayıs 1327, Düstur, II. Tertip 3/444.

72 "28 Zilhicce 1284 Tarihli Kanun-ı Ceza'nın Bazı Mevâddını Muaddil Kanun", 6 Cemâziyelâhir 1329-22 Mayıs 1327, Düstur, II. Tertip 3/436-438.

ilga edilmiştir.⁷³ Tadil öncesi metindeki rüşvet anlaşmasına ve rüşvet suçuna teşebbüsle ilgili 76. maddede büyük bir değişiklik yapılmamıştır. Sadece maddenin son kısmında rüşvet için taahhüt edilen fakat henüz teati edilme- yen şeyin rüşvet alan ve verenden nakdî ceza olarak alınacağına dair hüküm kaldırılmıştır. Bu hüküm 68. ve 69. maddelerin içinde yer almıştır.

Tadil öncesi metinde olduğu gibi rüşvet suçunu gizlemek için gösterme- lik yapılan alım-satım akitleri tadil edilen metinde de ayrı bir maddede de- ğil, suç tanımı içerisinde zikredilmiştir. Ayrıca rüşvetin tanımı daha teknik ve isabetli hâle getirilmiştir. Önceki metinde bir isteği yerine getirmek için alınıp verilen şey ifadesi, meşru birtakım istekleri de kapsayacak derecede mutlak ve suçu sadece para gibi maddi varlıklarla sınırlayan bir tanımdır. Burada ise rüşvet, yapılması veya yapılmaması görev olan bir şeyin, maddi bir varlık veya menfaat temini için aksini yapmak veya yapmamak şeklinde tanımlanmıştır. Böylece maddi olmayan birtakım menfaatlerin temini rüşvet kapsamına alındığı gibi meşru istekler de bu kapsamdan çıkarılmıştır.

Tadil sonrası kanunnâmede görülen en önemli değişiklikler, önceki ka- nunlarda rüşvet verene yönelik öngörülen ağır yaptırımın kaldırılması ve rüşvet sebebiyle oluşacak şahsi hak ihlallerinin ağırlaştırma sebebi olması- dır. Rüşvet suçunun cezalandırılmasıyla korunan hukuki değer sadece kamu otoritesi olmuşken 1911 değişikliğiyle de şahıs hakları özel koruma altına alınmıştır. Hak ihlalinin ağırlaştırıcı bir sebep sayılması ve rüşvet alan ile veren için farklı yaptırımların uygulanması adalete makrun birer düzenleme olarak nitelenebilir. Zira hak ihlali suçun daha zarar verici bir yapıda oldu- ğunun göstergesidir. Rüşvet verene nispetle rüşvet alan görev ve yetkisini kötüye kullandığından suçun ağırlığı daha fazladır. Bu nedenle daha ağır bir yaptırıma tabi tutulması doğaldır.

Tadil öncesi metinden farklı olarak suçun ilk kez işlenmiş olma şartına yer verilmemiştir. Zira rüşvet suçunun tekerrürünü düzenleyen ilgili maddeler ilga edilmiştir. Tekerrür ve suça iştirak gibi genel hükümler içerisinde dü- zenlenen özel durumların her suç için müstakil olarak tekrar düzenlenmesi karışıklıklara yol açacaktır. Nitekim yapılan çalışmalarda rüşvet suçunun te- kerrürünü düzenleyen 74. ve 75. maddelerin tekerrürle ilgili genel hükmün yer aldığı 8. madde ile çeliştiği görülmüştür.⁷⁴

Sonuç

Fikhî açıdan rüşvet yasaklanmış ve cezaî yaptırıma tabi tutulmuş bir fiil- dir. Cezanın tayini ise kamu otoritesine bırakılmış, literatürde ise tazir kap-

73 Mustafa Şentop, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku: Kanunlar-Tadiller-Layihalar-Uygula- ma* (İstanbul: Yaylacık Matbaası, 2004), 49.

74 Kızılay, *Osmanlı Ceza Hukukunda Suçun Tekerrürü*, 101.

samında rüşvet suçuna karşılık dayak, hapis ve benzeri cezalar uygulanmıştır. Bu tür cezaların kamu otoritesine bırakılması *dinamik bir hukuk oluşturma politikasının tezahürüdür*. Bu sebeple klasik dönemde fukahânın rüşvet suçu ile ilgili öngördüğü yaptırımlar dönemin şartları göz önüne alınarak kamu otoritesi tarafından değiştirilebilecek yaptırımlardır. Tanzimat Dönemi'nde rüşvet ile ilgili kanunları da bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Rüşvetin Osmanlı Devleti'nde ne derece büyük bir sorun hâline geldiği devletin resmî kayıtlarında dahi yer almıştır. Tanzimat'ın ilk dönemlerinde özellikle rüşvet-hediye ilişkisi üzerinde sıkça durulmuş, çıkarılan kanun maddelerinde de hangi hediyelerin rüşvet sayılıp sayılmayacağı detaylıca açıklanmıştır. Zaman içerisinde devletten alınan maaşların düşük kalması nedeniyle halktan birtakım ödenekler alması, bazı memuriyetlerde gelirlerin doğrudan halktan toplanması gibi sebeplerle hediye kabulü yaygınlık kazanmıştır. Fakat bu durum suiistimale açık bir alan olup rüşvetin yaygınlaşmasını da beraberinde getirmiştir. Tanzimat ile birlikte rüşvetle mücadele için çıkarılan ilk kanunlarda memurlara yeterli ve sabit gelir bağlandığı özellikle vurgulanmış ve bu sebeple halktan herhangi bir ücret toplanmaması istenmiştir. Helal dairede değerlendirilen hediyein ise tamamen önü kapatılmadığından nelerin hediye olduğuna dair uzun izahatlar yapılmıştır. Lakin sonraki kanun metinlerinde daha teknik rüşvet tanımları yapılarak hediye ile ilgili düzenlemeler kaldırılmıştır. Bu durum zamanla devlet görevlilerinin sabit gelirle çalışma usulünün yaygınlaşması ve hediyein tamamen olumsuz bir gelir motifi hâline gelmesiyle açıklanabilir.

Kanun metinleri ilk olarak ferman özelliklerini taşıyan ve Batı menşeli günümüz kanun sistematiğine uymayan tarzda hazırlanmıştır. Metinler içerisinde rüşvetin dinî, ahlaki ve sosyal açıdan ne derece büyük zararları olduğundan bahsedilmiştir. Lakin zamanla Batı kanun sistematiği benimsenerek bu özellikler peyderpey ortadan kalkmaya başlamıştır. Suç veya failinin tanımı verilmiş, akabinde yaptırımlar ve suçun özel durumları hükme bağlanmıştır. Bu açıdan Batı kanun sistematiğinin uygulanmasında zamanla başarılı bir noktaya gelinmiş, daha teknik, kısa ve anlaşılır ifadelere yer verilmiştir. Örneğin 1838 tarihli *Tarîk-i İlmîyeye Dâir Cezâ Kânûnnâme-i Hümmâyûnu* ve *Memûrîne Mahsûs Cezâ Kânûnnâme-i Hümmâyûnu*'nda madde numaraları olmayıp metin, nazari hükümler manzumesi niteliğindedir. 1840 tarihli kanun ile birlikte madde numaraları eklenmeye başlanmıştır. Ayrıca bu kanunla birlikte klasik Hanefî nazariyesindeki yaptırımlara ek olarak failer için daha ağır bir ceza öngörülerek muvakkat kürek cezası getirilmiştir. Bu ağır yaptırım 1855 Men'î İrtikâp Nizamnâmesi'nde biraz hafifletilse de sonraki tüm ceza kanunlarında devam etmiştir. 1858 tarihli *Ceza Kanunnâme-i Hümmâyûnu*'na kadar rüşvet suçunun tarifi yapılmamıştır. Bu kanunnâmede yapılan

tarif ise çok genel ve vuzuha muhtaç hâdedir. 1911 yılında tadil metniyle birlikte, kanun koyucunun ifadeleriyle “efradını câmi’, ağıârını mâni” bir tanım getirilmiştir. Ayrıca rüşvet suçunun tekerrürü, bu suça iştirak gibi özel durumlar kanun metninden çıkarılarak düzenlemeleri, bu konularla ilgili genel hükümlerin bulunduğu maddelere bırakılmıştır.

Rüşvetle ilgili düzenlemelerde en büyük kırılma ise 1855 tarihli nizamnâme ile yaşanmıştır. Öncelikle bu nizamnâme, Batı kanun sistematığının benimsenerek yeni bir ceza kanunu metni hazırlandığı sırada durumun vahametini anlayan idarenin acele ettirmesiyle önden hazırlanmış ve yürürlüğe sokulmuştur. Kanun metinlerinde yaşanan değişim zamanla dinî ve fikhî terminolojinin de ortadan kalkmasına yol açmıştır. Bununla birlikte yeni kanun dilinde Hanefî fıkhnın ruhuna uygun bazı kavram ve düzenlemeler de bulunmaktadır. Örneğin icbarın, rüşvet suçunda bir nevi hukuka uygunluk sebebi sayılması, pişmanlık sonucu faillerin belirli bir süre sonra görevlerine geri dönebilmesi, rüşvet olarak verilen şeyin mülkiyetinin verene ait olduğu gibi hususlar Hanefî mezhebine muvafık hükümlerdir. Rüşvet meşru bir mülkiyet aktarım sebebi sayılmadığından nazariyede rüşvet olarak verilen şeyin, verene iade edileceği kabul edilmiştir. Lakin 1838 tarihli *Memûrîne Mahsûs Cezâ Kânûnnâme-i Hümayûnu* ile rüşvet olarak verilen şeyin sahibine iade edilmeyip beytülmale konulacağı kararlaştırılmıştır. Mezkûr kanunda Hanefî içtihadına uygun şekilde rüşvet malı, verene ait kabul edilmiş ve kendisine bir yaptırım olarak bu mala el konulmuştur. İslam hukukunda kamu otoritesinin böylesi yaptırımlar vazetme yetkisi mevcuttur.

Rüşvetle mücadele tarih boyunca olduğu gibi Tanzimat Dönemi’nde de devam etmiştir. Devlet bu dönemde çeşitli düzenleme, kanunlar hazırlamış ve buna binaen bazı yaptırımlar uygulanmıştır. Kamu otoritesini, bu otoritenin adil olduğu inancını derinden sarsan rüşvetle birçok alanda mücadele edilmeye çalışılmıştır. Lakin nihai kertede rüşvetle mücadele, rüşvet fiilini irtikap edenlerle mücadele anlamını taşımaktadır. Bu sebeple yaptırımlar vazetme ve bunları uygulamak kadar önemli olan şey dünyevi hak ve sorumluluklar kadar ahlaki ve uhrevi sorumluluklarla ilgili farkındalık kazandırmaktır.

Kaynakça

- Akgündüz, Ahmet. "1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesinin Hukuki Kaynakları, Tatbik Şekli ve Men'-i İrtikâb Kanunnamesi". *Belleten* 51/199 (1987), 153-192.
- Akgündüz, Ahmet. *Ceza Kanunnâme-i Humâyûnu (Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı İçerisinde)*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1986.
- Akyıldız, Ali. "Meclis-i A'yân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/243-244. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ali Haydar Efendi, Hoca Emin Efendizâde. *Düreri'l-hükkâm*. 4 Cilt. İstanbul: Matbaatü Ebü'z-Ziya, 1330.
- Aydın, Mehmet Âkif. "Ceza". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 7/478-482. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn el-. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-. *el-İnâye (el-Hidâye ile birlikte)*. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Bardakoğlu, Ali. "Hediye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/151-155. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*. 8 Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, 2013.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *İrade Meclis-i Vâlâ [İ.MVL]*. No. 160/1-5, Gömlek No. 4612. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- Buhârî, Burhânüddîn (Burhânü'ş-Şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-. *el-Muhîttü'l-burhânî*. thk. Abdülkerim Sami el-Cündî. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Çadırcı, Musa. "Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Osmanlı İmparatorluğunda Kadılık Kurumu ve 1838 Tarihli Tarîk-i İlmiyye'ye Dâ'ir Ceza Kânunnamesi". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 14/25 (1981), 139-161.
- Çelik, Yüksel. "Tanzimat Devrinde Rüşvet-Hediye İkilemi ve Bu Alandaki Yolsuzlukları Önleme Çabaları". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 15 (2006), 26-64.
- Damad Efendi, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman. *Mecmau'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, ts.
- Düstur, I.Tertip, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1289: 1.
- Düstur, II.Tertip, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1334: 3.
- Gayretli, Mehmet. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kanunlaştırma Çalışmaları*. İstanbul: Nizamîye Akademi, 2015.
- Hüseyin Galip. *Kamus-ı Hukuk*. İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1305.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseyinî. *Reddü'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2. Basım, 1992.
- İbn Ebü'l-İz, Sadruddin Ali b. Ali. *et-Tenbîh alâ müşkilâtî'l-hidâye*. thk. Enver Salih. 5 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd Nâşirûn, 2003.
- İbn Nüceym, Zeynüddin. *Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik (Tekmiletü Tûrî ve Minhattü'l-hâlik ile Birlikte)*. 8 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- İbn Nüceym, Zeynüddin. *Resâilü İbn Nüceym el-İktisadiyye*. thk. Muhammed Ahmed Sirâc - Ali Cuma Muhammed. Kahire: Dârü's-Selâm, 1999.

- İpşirli, Mehmet. "Kürek Cezası". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-2/112-114. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- "Kanun-ı Cezanın Mevâdd-ı Muaddelesine Müteallik Adliye Nezaret-i Celîlesi'nin Esbâb-ı Mucibe Layihası (Yeni Kanun-ı Ceza İçerisinde)". Tefvik Tarık, *Yeni Kanun-ı Ceza*. 6-47. Dersaadet: Şems Matbaası, 1329.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâiu's-sanâi ' fî tertîbi's-şerâi*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1986.
- Kaynar, Reşat. *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Basım, 2010.
- Kızılay, Muhammed Emin. *Osmanlı Ceza Hukukunda Suçun Tekerrürü*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2023.
- Köse, Saffet. "İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 11 (2008), 139-166.
- "Meclis-i A'yân Adliye Encümeni Mazbatası (Yeni Kanun-ı Ceza İçerisinde)". Tefvik Tarık, *Yeni Kanun-ı Ceza*. 51-60. Dersaadet: Şems Matbaası, 1329.
- Mumcu, Ahmet. *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1969.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-. *el-Mebsûṭ*. 30 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Marife, 1993.
- Şentop, Mustafa. *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku: Kanunlar-Tadiller-Layihalar-Uygulama*. İstanbul: Yaylacık Matbaası, 2004.
- Trablusî, Alâuddin Ebu'l-Hasan Ali. *Muînu'l-hükkâm fî mâ yeteraddedi beyne'l-hasmeyn mine'l-ahkâm*. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, ts.
- Türkezâde Ziyaeddin. *Mükemmel Istılâhât-ı Kavânîn yahut Malumat-ı Kanuniyye-i Hulasası*. Dersaadet: y.y., 1313.
- Ümitli, Mehmet. *İslam Hukukunda Rüşvet Suçu ve Hukuki Sonuçları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Yılmaz, Coşkun. "Siyâsetnâme (Osmanlı Dönemi)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/306-308. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.